

А.С.Ільчук,

Буковинський університет,
м. Чернівці

ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто джерела фінансування інноваційної діяльності, визначена роль держави у фінансуванні інноваційних проектів, запропоновано основні напрями активізації інноваційної діяльності промислових підприємств.

They examined the resources in financing of the innovation activity, determined the role of the state in financing in the innovative plans, proposed the essential ways in the activation of innovative activity of industrial enterprises.

В умовах глобальної економічної кризи інвестиційний клімат України для фінансування інновацій залишається несприятливим. Макроекономічні показники свідчать про зниження обсягів виробництва, зменшення інвестицій, зростання зовнішнього боргу та скорочення доходів населення. Тобто економічне зростання країни в сучасних умовах є досить проблематичним. Потрібно відновлювати конкурентоспроможність вітчизняних підприємств, створюючи сприятливий мікроклімат для достатнього фінансування інноваційного розвитку. Отже, дослідження джерел фінансування інноваційного розвитку підприємств є достатньо актуальним.

Характерними рисами ринкової економіки є динамічність економічного середовища, постійна зміна зовнішніх чинників, що визначають політику підприємства, зміна конкурентних цін на продукцію, коливання курсів валют, інфляційне знецінення засобів господарюючого суб'єкта, поява конкурентів, що надають продукцію ідентичну або таку, яка перевершує за якістю. Для підтримки конкурентоспроможності підприємства і його частини ринку збуту, підприємству постійно необхідно проводити реконструкцію виробничих потужностей, оновлення наявної матеріально-технічної бази, нарощування обсягів виробничої потужності, освоєння нових видів господарської діяльності.

Дослідженням інновацій як фактора економічного зростання, конкурентоспроможності економіки займалися вітчизняні вчені Ю.Бажал, С.Козаченко, М.Крупка, А.Пасхавер, В.Александрова, а також зарубіжні автори – Й.Шумпетер, М.Кондратьєв, Л.Бляхман, С.Валдайцев, С.Глазьєв, Д.Львов, П.Друкер, Г.Менш, Б.Санто, Б.Твісс та інші.

Про ситуацію, що склалася у сфері інновацій ведуться дискусії

серед провідних економістів та урядовців.

Інноваційною діяльністю не можна примусити займатися або ввести її наказовим порядком. Вона є саморегульованим процесом, спонукальною причиною якого є бажання отримати надприбуток від реалізації нової конкурентоспроможної продукції, а стримуючим моментом – підвищений ступінь ризику. Саме тому в США, Англії, Франції, Японії та інших розвинутих країнах інноваційна діяльність заохочується економічними методами за рахунок надання її суб'єктам істотних пільг як на державному, так і на регіональному рівнях: пільгове фінансування інноваційних структур і малого інноваційного бізнесу, пільгове оподаткування, пільгова амортизаційна політика тощо. До того ж обов'язково враховуються потреби регіону. Нинішню ситуацію, що склалася в економіці України, відрізняє той факт, що за наявності в країні значних фундаментальних і технологічних наробіток, відбувається зниження активності інноваційної діяльності, пов'язаної передусім із браком власних коштів у підприємств і обмеженістю бюджетного фінансування. Розв'язання наявної на сьогодні проблеми збільшення обсягів вітчизняного виробництва можна зумовити двома чинниками: збільшенням купівельної спроможності підприємств і населення і зростанням конкурентоспроможності товарів вітчизняного виробника на внутрішньому і зовнішньому ринках. Інноваційний шлях розвитку економіки якраз і забезпечує цю конкурентоспроможність шляхом постійного оновлення технологій, товарів і послуг різноманітного призначення, стабілізацією і розширенням ринків збуту, ефективним використанням науково-технічного потенціалу і стимулюванням його зростання. В активізації інноваційної діяльності дуже зацікавлений підприємець, адже це випуск нових і конкурентоспроможних видів товарів, який дає йому гарантований прибуток, швидке повернення вкладених коштів, накопичення вільного капіталу і можливість його вкладення у розширення виробництва; працівник, адже це – нові робочі місця, гарантована і своєчасно виплата заробітної плати; споживач – він отримує доступ до нових видів товарів із кращими споживацькими якостями; і нарешті – держава, оскільки розвиток інноваційної діяльності – це збільшення надходжень до бюджетів усіх рівнів, надходження до держави іноземного капіталу у вигляді прямих інвестицій.

Отже, для реалізації інноваційних проектів підприємствам необхідні фінансові ресурси. Згідно із Законом України «Про інноваційну діяльність» джерелами фінансування інноваційної діяльності є:

- кошти Державного бюджету України;
- кошти місцевих бюджетів і кошти бюджету Автономної Республіки Крим;
- власні кошти спеціалізованих державних і комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ;
- власні чи запозичені кошти суб'єктів інноваційної діяльності;
- кошти (інвестиції) будь-яких фізичних і юридичних осіб;
- інші джерела, не заборонені законодавством України.

Отже, за формою власності джерела фінансування поділяються на державні інвестиційні ресурси (бюджетні кошти, кошти позабюджетних фондів, державні позики, пакети акцій, майно державної власності) та інвестиційні фінансові ресурси підприємств, громадських організацій, фізичних осіб і т.д.

Визначимо роль держави у стимулюванні інноваційної активності промислових підприємств. Згідно з вищезазначеним законом основними принципами державної інноваційної політики є:

- орієнтація на інноваційний шлях розвитку економіки України;
- визначення державних пріоритетів інноваційного розвитку;
- формування нормативно-правової бази у сфері інноваційної діяльності;
- створення умов для збереження, розвитку і використання вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу;
- забезпечення взаємодії науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери у розвитку інноваційної діяльності;
- ефективне використання ринкових механізмів для сприяння інноваційній діяльності, підтримка підприємництва у науково-виробничій сфері;
- вживання заходів на підтримку міжнародної науково-технологічної кооперації, трансферу технологій, захисту вітчизняної продукції на внутрішньому ринку та її просування на зовнішній ринок;
- фінансова підтримка, здійснення сприятливої кредитної, податкової і митної політики у сфері інноваційної діяльності;

- Ї сприяння розвитку інноваційної інфраструктури;
- Ї інформаційне забезпечення суб'єктів інноваційної діяльності;
- Ї підготовка кадрів у сфері інноваційної діяльності.

Розглянемо види державної фінансової підтримки інноваційної діяльності. Суб'єктам інноваційної діяльності для виконання ними інноваційних проектів може бути надана фінансова підтримка шляхом: повного або часткового (до 50%) безвідсоткового кредитування (на умовах інфляційної індексації) пріоритетних інноваційних проектів за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів за умови залучення до фінансування проекту решти необхідних коштів виконавця проекту і (або) інших суб'єктів інноваційної діяльності; повної чи часткової компенсації за рахунок коштів держави відсотків, сплачуваних суб'єктами інноваційної діяльності комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проектів; надання державних гарантій комерційним банкам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проектів; майнового страхування реалізації інноваційних проектів та пряма фінансова підтримка інноваційної діяльності за рахунок Державного бюджету України.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про деякі питання Державного агентства України по інвестиціях і інноваціях» від 16 травня 2007 р. №749, затверджено Положення про Державне агентство з інвестицій та інновацій. Основними завданнями агентства є:

- Ї участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері інвестицій та інноваційної діяльності;
- Ї створення національної інноваційної системи для забезпечення проведення ефективної державної інноваційної політики, координація роботи центральних органів виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності.

Очевидно, що випуск конкурентоспроможної продукції припускає новизну, надійність в експлуатації, відповідний технічний рівень, використання екологічно чистих технологій, що забезпечується інноваційною політикою. В цей час система стратегічного управління інноваційним розвитком ще не сформована. Державні науково-технічні програми розпливчасті, інноваційних програм практично немає, таким чином, держава не

виконує свою інноваційну функцію, що неприпустимо в сучасних умовах у разі необхідності здійснити «прорив» на світовий ринок. Одним із завдань Державного агентства з інвестицій та інновацій, відповідно до ст. 4 зазначеним вище Положенням, є вивчення світового досвіду залучення інвестицій і введення механізмів стимулювання інноваційного розвитку, а також надання пропозицій щодо поширення його в Україні. Дослідження зарубіжної практики і власний досвід дають підстави стверджувати, що одним з основних завдань державної політики має бути забезпечення і підтримка починів всіх учасників, пов'язаних з розвитком науково-технічного прогресу. Рекомендації з нововведень найрозвинутіших країн достатньо обширні – від державної підтримки технологічних новин і інвестицій в інфраструктуру до постачання маркетинговою інформацією і субсидування експорту. Інноваційна діяльність у широкому значенні припускає реалізацію заходів щодо створення, придбання, освоєння і поширення нових і вдосконалених видів продукції, послуг, технологій, сировини і матеріалів, методів організації виробництва і управління.

Державна підтримка великих, системних інновацій повинна здійснюватися в першу чергу через реалізацію цільових інноваційних програм, органічно пов'язаних з середньостроковими перспективами розвитку реального сектора і соціально-економічними прогнозами. Вимагається дуже продумано проводити політику залучення іноземних інвестицій. Необхідне проведення політики цілеспрямованого регулювання грошової пропозиції на користь науково-виробничої сфери з використанням механізму обліку і переобліку векселів виробничих підприємств, інструментів державних гарантій, заходів валютного регулювання. Фінансовий капітал повинен забезпечувати потреби реального сектора економіки.

Отже, важливим фінансовим джерелом різних форм інноваційної діяльності є бюджетні асигнування, за рахунок яких виконуються цільові комплексні програми, пріоритетні державні проекти.

Прикладом забезпечення реалізації державної інноваційної політики є Державна інноваційна фінансово-кредитна установа (ДФКУ), утворена на базі ліквідованого Державного інноваційного фонду. Державна інноваційна фінансово-кредитна установа як

потужна фінансова компанія має розгалужену мережу регіональних відділень у **16** областях України та АР Крим.

У **2007** році за рахунок коштів Державного бюджету в рамках реалізації Державної програми «Надання кредитів на реалізацію інноваційних та інвестиційних проектів у галузях економіки, у першу чергу з впровадження передових енергозберігаючих технологій та технологій із виробництва альтернативних джерел палива» установою профінансовано **14** договорів на суму **655** млн. грн., у т.ч. два проекти - на реалізацію інноваційних проектів.

Очікується, що за період реалізації вказаних проектів до Державного бюджету надійде понад **10** млрд. грн. та буде створено близько **2** тис. нових робочих місць.

За бюджетною програмою «Фінансова підтримка інноваційних та інвестиційних проектів, у першу чергу з впровадження передових технологій, що реалізуються в галузях промисловості, в тому числі технологічними парками, через механізм здешевлення кредитів» було компенсовано суб'єктам господарювання за сплачені відсотки по залучених кредитах понад **143** млн. грн. на реалізацію **19** інвестиційних проектів, з яких три – інноваційні. За попередніми розрахунками, під час реалізації даних проектів до Державного бюджету країни буде перераховано близько **2** млрд. грн. надходжень та створено **3313** нових робочих місць.

Відбір інвестиційно-інноваційних проектів для державної фінансової підтримки здійснювався конкурсними комісіями, до складу яких увійшли представники Міністерства фінансів, Міністерства економіки, Міністерства освіти та науки, Міністерства промислової політики, Національного агентства з питань забезпечення ефективного використання енергетичних ресурсів (НАЕР), Державного агентства України з інвестицій та інновацій та Національної академії наук.

У Державному бюджеті на **2008** рік було передбачено **167** млн. грн. для надання кредитів на реалізацію інноваційно-інвестиційних проектів, але, на жаль, виділення цих коштів Кабінетом Міністрів не проводилось.

У зв'язку з дефіцитом коштів ДДФКУ приймає заявки на фінансування проектів тільки за власні кошти.

Успішність економічної діяльності в інноваційній сфері останнім часом дедалі тісніше ставиться у залежність від ступеня залучення кредитних ресурсів банківських установ до системи фінансового

забезпечення відтворювальних процесів. Таким чином, банки стають одними з учасників інноваційного процесу, забезпечуючи не тільки його фінансування, а й зв'язок між усіма учасниками — державою, інвестиційно-інноваційними фондами, науково-технічними установами та споживачами. Проте існуючі механізми кредитування і надто високі ставки за кредити в Україні не сприяють надходженню фінансових ресурсів у сферу інновацій.

Водночас реальна поточна ситуація є такою, що довгострокові кредити, які мають бути основними підйомами стимулювання інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, становлять небезпечно малу частку в загальному обсязі кредитних вкладень у національну економіку.

Серед суттєвих чинників, що обмежують довгострокове інноваційне кредитування, слід назвати такі: високий рівень відсоткових ставок за банківські кредити; великий кредитний ризик, ризик зміни відсоткових ставок, ризик незбалансованої ліквідності; переважно поточний та короткостроковий характер банківських пасивів; низька ліквідність об'єктів застави, що можуть бути передані для забезпечення інноваційного кредиту; зацікавленість банків у кредитуванні господарських операцій із швидкою оборотністю грошових потоків; обмежена можливість рефінансування в НБУ. Одним з перспективних джерел фінансування інноваційної діяльності на підприємствах можуть бути також кошти іноземних інвесторів. Їх використання має низку переваг порівняно з позичковим капіталом та іншими видами фінансово-кредитного забезпечення. Так, на відміну від позик і кредитів, не збільшуючи зовнішнього боргу держави, вони сприяють одержанню коштів для розвитку виробництва, зацікавлюючи в цьому безпосередньо іноземного інвестора. Вивезення прибутків, зароблених інвесторами завдяки їхнім внескам та участі у виробництві, є набагато меншою небезпекою, ніж повернення кредитів з відсотками.

Важливим інструментом стимулювання розвитку виробництва вважається надання державних гарантій за іноземними кредитними лініями, що значно полегшує вихід підприємств на ринок капіталів. Існують два діаметрально протилежні погляди на державні гарантії за іноземними кредитами:

Ї без таких гарантій неможливо підтримати вітчизняне виробництво через слабкість банківської системи України;

Ї необхідно зовсім відмовитися від іноземних кредитів чи накласти на них мораторій до стабілізації економічної й політичної ситуації.

Гарантії уряду забезпечують легший доступ до одержання кредитних коштів, тому вони є однією з форм субсидювання підприємств. Обсяг цієї субсидії можна оцінити, виходячи зі зниження витрат підприємства на сплату відсотків за банківський кредит. У разі неповернення підприємством кредиту обсяг субсидії дорівнює сумі бюджетних витрат на його погашення й обслуговування. Такі випадки в умовах ринкової економіки є майже винятками завдяки використанню процедури банкрутства.

Тобто, на перший погляд, надання державних гарантій при одержанні кредитів чи державної допомоги на їх обслуговування не порушує дії ринкового механізму: держава просто допомагає підприємствам отримати кредит на ринкових умовах. Однак з народногосподарського погляду це означає фінансування проектів, які без участі держави не були б здійснені через високі витрати чи недостатню надійність. При обмеженості кредитних коштів це призводить до заміни (витіснення) рентабельних інвестицій.

Таким чином, втручання держави створює певні перешкоди для фінансування більш прибуткових проектів, а отже, спотворює умови конкуренції і знижує загальну ефективність народного господарства. Надання державних гарантій, як правило, базується на прийнятій системі пріоритетів. Вибіркова підтримка певних секторів економіки призводить до зміни відносних цін, а отже, і структури виробництва, яка в результаті такого втручання перестає відповідати пріоритету споживачів.

Досвід промислово розвинених країн свідчить про те, що надання державних гарантій, порівняно з іншими формами субсидювання, виявляється доцільним лише тоді, коли завдяки гарантіям на ринку залишаються ті підприємства, що мають шанси зберегти свою рентабельність протягом тривалого часу.

Надання державних гарантій, порівняно з іншими формами субсидювання підприємств, має дві важливі переваги: держава одержує можливість надавати підтримку підприємствам без використання бюджетних коштів, а для підприємства, в свою чергу, необхідність повернення кредитів стає стимулом до максимально ефективного використання залучених коштів.

Однак в Україні реалії такі, що кредити під гарантію уряду не

тільки не мають зазначених переваг, але навіть становлять серйозну економічну проблему, пов'язану з борговими зобов'язаннями держави. У процедурі надання гарантій беруть участь як мінімум 11 установ (міністерства економіки, фінансів, зовнішньоекономічних зв'язків і торгівлі, Фонд держмайна, банк-агент, назване Національне агентство, галузеві управління Кабінету Міністрів, центральний орган виконавчої влади відповідної галузі, незалежна організація, що здійснює цінову експертизу, інші інститути). Збільшення кількості учасників експертизи збільшує витрати на її проведення, але аж ніяк не підвищує ступеня обґрунтованості вибору інноваційного проекту.

Одним з найважливіших аргументів при виборі інноваційних проектів є їх відповідність пріоритетним напрямкам використання іноземних кредитів і розвитку економіки. Так, дотепер немає глибокого економічного обґрунтування пріоритетів на основі аналізу порівняльних переваг і реальних можливостей їх використання, а також тенденцій розвитку субсидованих галузей в інших країнах. Найчастіше пріоритетність пов'язується з необхідністю використовувати наявний виробничий потенціал, тобто впливає з минулого, а не орієнтується на майбутнє. Усе це збільшує ймовірність виключення ефективних проектів. Водночас формулювання «важливі об'єкти» може служити підставою для будь-якого суб'єктивного рішення.

Таким чином, аналіз процедури надання державних гарантій свідчить, що вона має принаймні три серйозні недоліки, пов'язані з відсутністю чіткої відповідальності за прийняті рішення, неринковою оцінкою майна, що не відбиває його реальної ліквідності, а також відсутністю надійного економічного обґрунтування пріоритетності використання іноземних кредитів.

Практика реалізації інноваційних проектів за кредитами під гарантію уряду свідчить, що підприємства пріоритетних галузей мають досить реальні шанси компенсувати зміну кон'юнктури (наприклад, цін на сировину, обмінного курсу, ринків збуту), що пов'язано з можливістю домогтися для себе спеціальних умов. Можливість одержати пільги для конкретного інноваційного проекту у процесі його реалізації за спеціальним рішенням уряду зводить нанівець твердість процедури й умов надання державних гарантій за іноземними кредитами.

Фактично багато підприємств не несуть відповідальності за

повернення коштів і тому не зацікавлені в їх ефективному використанні. У першу чергу це стосується кредитів, що надаються на умовах погашення зовнішніх зобов'язань з бюджету з подальшим відшкодуванням витрат держави в національній валюті чи постачаннями продукції в державний резерв.

Бюрократична і непрозора процедура експертизи інноваційних проектів має бути скасована. Комерційні банки і самі підприємства повинні взяти на себе відповідальність за експертизу проектів і повернення кредитів, використовуючи для цього методики визначення ефективності інновацій.

Іншим альтернативним методом інвестування сфери нововведень має стати придбання машин та обладнання в оренду. У світовій практиці такою формою оренди є лізинг, сутність якого полягає в одержанні орендарем від орендодавця у виняткове користування на певний термін, обумовлений угодою, матеріальних цінностей, машин та обладнання з подальшою виплатою орендних платежів орендодавцю.

Лізинг сприяє скороченню циклу проектно-конструкторських робіт, освоєнню виробництва техніки нових поколінь, створюючи сприятливі умови для підтримки платоспроможного попиту на нове обладнання та устаткування. Це значною мірою прискорює процес впровадження у виробництво нових прогресивних видів виробів, підтримуючи конкурентоспроможність усіх учасників лізингової угоди. Незважаючи на значне поширення у зарубіжній практиці цієї форми виробничого інвестування, у господарській системі України вона використовується недостатньо.

Слід зазначити, що в сучасних умовах скорочується державне фінансування та банківське кредитування підприємств на потреби їх технічного переоснащення, модернізацію технологій, впровадження продуктивних інновацій. Банки скорочують обсяги кредитування підприємств, перш за все довгострокового, через наслідки світової фінансової кризи нестабільність економічної ситуації та великі фінансові ризики. Підприємства також не мають достатньо власних коштів для інноваційного розвитку. Отже, потрібно активізувати інвестиційну привабливість вітчизняної економіки, зацікавити іноземних інвесторів у здійсненні фінансування, сприяти стабільності національної валюти, забезпечити певні пільги для інвесторів. Також доцільно розглядати можливості застосування таких форм фінансування як лізинг,

франчайзинг, форфейтинг.

З погляду на наведене, можна зазначити, що в існуючих реаліях є чинники, які перешкоджають інноваційній діяльності. Якщо їх розділити на економічні і виробничі, то можна зазначити, що чинники, що належать до першої групи, створюють великі труднощі і характеризуються відсутністю власних грошових коштів, високими кредитними ставками, недостатньою фінансовою підтримкою держави, низьким платоспроможним попитом на нові продукти, високим економічним ризиком і тривалими термінами окупності нововведень. Друга група містить не менш важливі чинники, а саме: в основному низький інноваційний потенціал підприємств, слабка інформованість про нові технології і ринки збуту, відсутність можливостей кооперації з іншими підприємствами і науковими організаціями.

Розглядаючи інноваційну та інвестиційну політики, можна сформулювати такі пропозиції, які забезпечать реалізацію інноваційних проектів підприємств:

Ї вдосконалення механізму державного бюджетного фінансування науково-технічної та інноваційної сфери шляхом спрощення процедури надання підтримки;

Ї вдосконалення податкового законодавства як непрямого механізму фінансування інноваційних проектів;

Ї реалізація комплексу заходів щодо стимулювання взаємодії суб'єктів інноваційного процесу – створення інноваційних кластерів.

Список використаних джерел:

1. Про інноваційну діяльність: Закон України. – №40-IV від 4 липня 2002 року.
2. Згуровський М.З., Ільченко М.Ю. Основні проблеми та шляхи державної підтримки інноваційних процесів в Україні. // Інвестиції та інноваційний розвиток: Науково-практичний бюлетень. — 2008. — № 1.
3. Стеблинський М.М. Державна інноваційна фінансово-кредитна установа як інструмент забезпечення реалізації державної інноваційної політики // Інвестиції та інноваційний розвиток: Науково-практичний бюлетень. — 2008. — №1.